

Hoe ik tot het *Frysk Sêgeboek* kwam

Bij het lezen van het artikel *150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek* door A. J. Dekker heb ik mij even afgevraagd, waarom voorzover het besproken publikaties van nog levende volksverhalenverzamelaars betreft niet van de mogelijkheid is gebruik gemaakt om bij hen informatie in te winnen betreffende de achtergronden van hun verzamelaarwerk. Nu ik heb begrepen dat de redactie over mijn aandeel in het verzamelen en publiceren van Friese sagen wel iets meer zou willen horen, wil ik de gelegenheid om in dit Bulletin enkele mededelingen te doen en enige aanvullingen te geven graag aangrijpen.

Men moet dan weten, dat mijn volkskundige belangstelling eigenlijk al ontwaakte toen ik na het behalen van de akte voor onderwijzer in 1932 geen werk bij het onderwijs kon vinden en het op aanraden van de in 1944 overleden journalist Willem Hielkema in de journalistiek ging zoeken. Hielkema was sterk geïnteresseerd in allerlei aspecten van het Friese volksleven en heeft onder meer in artikelen in het toen bestaande Nieuwsblad van Friesland ruime aandacht besteed aan het 'ûleboerd' (uilebord). Ik mag hem geen aanhanger van Herman Wirth noemen, maar al stelde hij zijn bijdragen op het gebied van de Friese volkskunde in een speels licht voorzover het Wirths uilebordenonderzoek al in de jaren '20 en diens in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden aanwezige loodzware geschriften betrof, hij was op zijn minst sterk geïnteresseerd in de gedachten van deze ex-gymnasiumleraar uit Sneek. Enige 'vingeroefeningen' verschenen dan ook op dit gebied, waarvan nog altijd een fraai voorbeeld is een beschouwing over in zijn ogen moeilijk 'normaal' duidbare plaatsnamen in Opsterland, die hij op Wirthiaanse wijze interpreteerde in een nummer van *It Forbân*, het orgaan van het Soasiael Demokratysk Frysk Forbân, ik meen in 1935.

Terwijl ik dit vruchteloos probeer op te zoeken in *Repertorium Frieslands Verleden* door J. J. Kalma (1955) ontdek ik onder de van hem genoemde artikelen ook: *Eine wintersonnwendliche Kultstätte in Westfriesland*, in de *Blätter für Freunde Germanischer Vorgeschichte* (1930), een tijdschrift waaraan naar ik meen de naam van Wilhelm Teudt, de man van de befaamde Externsteine, was verbonden. Ik heb het artikel nooit gezien, maar vermoed dat zijn Forbân-bijdrage een Friestalige bewerking daarvan was. Iets eerder had hij zich in het Tijdschr. Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap degelijker beziggehouden met: *Karel Martel en de Noord-Ned. Handelsweg* (jrg. 1928). Hielkema heeft van het begin af grote belangstelling getoond in mijn aanvankelijk uiteraard aarzelende verkenning van het Friese volkskundige terrein, waarbij mij vooral trokken veldnamen, het uilebord, boerderijen, molens en in mindere mate kalendergebruiken en sagen.

Dekker noemt in zijn artikel ook het werk van J. R. W. Sinninghe. Wel, diens *Overijsselsche Sagenboek* (Zutphen, 1936) waarvan ik toen een besprekingsexemplaar ontving, is van grote invloed geweest op mijn volkskundige activiteiten, waaraan ik

weldra al mijn vrije tijd besteedde en waarvoor ik ook in het kader van mijn journalistieke arbeid (tot eind 1941 bij het Nieuwsblad van Friesland) een deel van 'de baas zijn tijd' kon gebruiken: Hielkema zat niet zonder reden aan een buro tegenover mij op de redaktie te Heerenveen!

Wat mij bij Sinninghes boeken – ik zorgde ervoor al zijn sagenbundels in mijn bezit te krijgen – zo trof was het feit, dat hij of zijn zegslieden zoveel bleken te kunnen ontlene aan toen nog levende vertellers. Dat had ik niet verwacht, temeer omdat bijvoorbeeld de Friese schrijfster Simke Kloosterman (overleden 1938), die in de omgeving van Twijzel goed thuis was en mij voor mijn verzameling-in-woording enkele staaltjes van volksgeloof uit de Friese Wouden zond, mij voorhield, dat zij alleen met de grootste moeite een en ander aan de volksmond had weten te ontwingen. Zij schreef dat toe aan de grote mate van geheimzinnigheid waarmee het volk in Achtkarspelen deze zaken placht te omringen. Wat deze schrijfster betreft heb ik later die schroom meer in verband leren te brengen met haar maatschappelijke status: zij kon zich geheel aan haar literaire arbeid wijden doordat zij in het bezit was van een aantal haar door haar ouders nagelaten Friese pachtboerderijen – al moet ik zeggen dat ik vele sagen heb moeten optekenen onder bijzonder moeilijke omstandigheden. Wel bleek het feit, dat ik mij inmiddels het Fries had eigengemaakt en ik mij op de fiets verplaatste, bevorderlijk om gemakkelijker toegang te krijgen tot spitketen (plaggehutten), schipperskajuiten, kamers van arbeiders en kleine boeren

Bij deze categorie van maatschappelijk achtergeblevenen – want bij hen leefden toch wel de meeste sagen (een ander deel van het materiaal werd mij toegezonden door geïnteresseerden uit de Friese Beweging en weer een ander sprokkelde ik uit gedrukte en handschriftelijke bronnen) – bleek het vaak nodig op de mededeling: 'Hwat ik leau leaut it hiel doarp' (wat ik geloof gelooft het hele dorp) in krachtige termen bevestigend te reageren. Ook de bedoeling van mijn mondelinge optekening in de jaren 1935–1938 kon ik doorgaans moeilijk uitleggen. Ik sprak dan ook mijn zegslieden niet tegen als de een veronderstelde dat ik er een boek over wilde schrijven om daarvan de geldelijke reventen te genieten (!) en de ander dat ik 'stikken' zocht die ik als voordrager op bruiloften ten beste kon geven, terwijl weer een ander (tegenover wie ik al evenzeer mijn journalistiek beroep verzweeg en het maar op onderwijzer hield) de reden van het gesprek zocht in mijn behoefte de aan mijn hoede toevertrouwde leerlingen het een en ander bij te brengen. Al deze truks konden evenwel niet verhinderen, dat in enkele gevallen bij een tweede bezoek de zoons mij dreigend de deur wezen, de vrouw van de 'verteller' (beter: zegsman, want men vertelde niet spontaan, maar liet zich meer uithoren) voortdurend haar ongenoegen uitte over de wending die het koffiepraatje nam of van mij instemming verwacht werd met de kerkelijke richting die de doorgaans al wat oudere zegslieden waren toegegaan.

Ik moet zeggen, dat ik al dra ervoer dat de 'volksmond' in bepaalde delen van Friesland allerminst was uitgepraat, waarin ik dus een bevestiging vond van dezelfde ervaringen die Sinninghe al vroeg had opgedaan, blijkens zijn *Noordbrabantsch Sagenboek* hetzij door eigen 'zanten', hetzij door mededelingen van derden. Naarmate mijn materiaal groeide nam mijn belangstelling in de stof toe, al betreurde ik het dat nu wijlen J. P. Wiersma (1894–1973) eerst een bundel uitsluitend uit de literatuur verzamelde *Friesche mythen en sagen* (in 1937) en daarna een verzameling *Friesche sagen* (1939) in het licht gaf. Toch voelde ik mij niet in de wielen gereden, want van meet af was het mijn bedoeling te voorkomen dat er een 'Friese Sinninghe' in het Hollands zou verschijnen. Diep gegrepen door de Friese taal- en kultuurbeweging, vond ik het mijn plicht ruim veertig jaar na Waling Dykstra's *Uit Frieslands Volksleven* en driekwart-

eeuw na de Friestalige staaltjes in het jaarboekje Iduna (1845-1871) 'het Friese volk in eigen taal zijn sagen en legenden te hergeven'. Aan sprookjes dacht ik toen niet zozeer: de sagen eisten trouwens al mijn tijd en aandacht en anno 1978 bekijk ik soms nog verbaasd de 540 pagina's van mijn *Frysk Sêgeboek* waarvoor het materiaal in luttele jaren werd bijeengebracht. Het boek had al in 1939 in zijn geheel kunnen verschijnen, maar Fryske Akademy, Fries Genootschap en Uitgeverij Van Gorcum en Comp. te Assen durfden dit financiële waagstuk niet aan.

Er werd daarom besloten de stof in vier deeltjes uit te geven, waardoor verklaard wordt, dat het vierde deel eerst in 1943 het licht zag. Ik was toen doorgegaan met verzamelen en kon zodoende in deel IV een aanvulling opnemen van inmiddels vergaard materiaal, zoals het nadien verzamelde tenslotte een plaats vond in het als supplement te beschouwen *Der waerd wol sein* (1952). Gebrek aan kennis omtrent het betreffende studiegebied maakte dat ik de indeling van Sinninghes sagenboeken volgde, zij het met één uitzondering: de rubriek 'Rouw- of lijkstatie' (*Noord-Brabantsch Sagenboek*) ondergebracht bij D Luchtgeesten 7 Sproken, gaf ik een plaats onder 3 Histoaryske Sêgen F Fen foartsjirmerije (is: second sight, voorschouw). Naderhand ontdekte ik, dat deze indeling niet aan Sinninghes eigen brein ontsproten was, maar een navolging van de door Dekker genoemde Vlamingen. Omdat Sinninghe die indeling nu eenmaal konsekwent had volgehouden en ik mij daarbij met het *Frysk Sêgeboek* had aangesloten, handhaafde ik deze ook in *Der waerd wol sein*, hoezeer ik inmiddels wel gevoelig was geworden voor hier en daar gerezen bezwaren en kritiek. Ik had trouwens in het voorwoord in 1939 al opgemerkt dat er ook andere indelingen mogelijk waren geweest, waarop prof. dr. J. M. N. Kapteyn - die dankzij bemoeiingen van de met mij bevriende latere hoogleraar dr. J. H. Brouwer bereid bleek een inleiding bij te dragen, die door prof. Brouwer vertaald werd in het Fries - wees, toen hij schreef: 'Lyk as er (ik dus) yn syn Oanrin mei rjucht en reden opmerkt, hiene der ek oare yndielingen mûglik west, neffens in oare wize fen sjen, en, lyk as hja nou gearfoege binne, yn biskate gefallen ek mei in oare wirdearring' (blz. XII). Kapteyn die mijn werk prees als een 'krekt en dreech stik wirk' en als een mooi geschenk aan het Friese volk, verzuumde niet in zijn Inleiding enige professorale afstand te nemen tot de niet-vakman (hij was zelf trouwens Germanist en ook geen volkskundige van beroep) door fijntjes op te merken dat de wetenschap 'die op haar wijze de stof die hier aangeboden wordt, moet verwerken', de schrijver dankbaarheid schuldig was.

Inderdaad was ik nog niet zo ver, dat ik zelf het verzamelde kritisch kon waarderen. Daarom werden ook verhalen opgenomen, waarover ik in de Taljochting bij de reprint van het *Sêgeboek* (1973) moest schrijven, dat ik thans menig nummer liever had geschrapt omdat ik dergelijke 'sagen' als literair maakwerk had leren beschouwen. Ook de aan gedrukte bronnen ontleende verhalen - met name de Friese kronieken - zouden kritisch moeten worden bekeken, als het reprintprocédé dat niet onmogelijk maakte. Een in de jaren '30 bij mij opgekomen belangstelling voor de parapsychologie verklaart de zin in mijn voorwoord van 1939, dat voor verscheidene verhalen die hier 'sagen' worden genoemd, een andere waardering mogelijk schijnt. 'Hwa't hwet fan de parapsychologije ôfwit, scil my forstean.' Deze ontboezeming moet mede in het licht worden gezien van een opstel van dr. Tenhaeff in november '36 over de waarde van de folklore voor de parapsychologie. Deze geleerde had trouwens in jaargang VII van het Tijdschrift voor parapsychologie al gepubliceerd over: Het tweede gezicht.

In de loop der jaren is het mij duidelijk geworden, dat behalve het streven een bijdrage te leveren tot de Friese taal en cultuur de Romantiek die aan de wieg van de volkskunde heeft gestaan, mij destijds niet onberoerd liet. Ik vond trouwens in de schriftelijke

nalatenschap van de oprichters van het Frysk Selskip van 1844 veel materiaal, beschouwingen, gedachten, strevingen, uitspraken, enfin een heel klimaat, dat deze geest ademde en dat zeker van invloed is geweest. Als Dekker dus ietwat eenzijdig op een door mij aan Karl Müllenhoff ontleend motto wijst, dat van een verheerlijking van het verleden spreekt, dan is hij daarin niet mis, maar het is wel de halve 'waarheid'. Er stonden namelijk twee motto's in mijn boek en het eerste (niet zonder reden het eerste!) luidde: 'Was wir sammeln, soll dem Lande zur Freude erhalten und der Wissenschaft nutzbar werden, und wir erfüllen damit zugleich eine Pflicht, die unsre Vorfahren für uns sorglos in ihrem Reichtum versäumten, für die Nachkommen' (1845). Het is dit motto dat ik bij de reprint in 1973 handhaafde, het andere liet ik bewust weg. Trouwens, Theun de Vries die mij hulpvaardig Friestalig materiaal had gezonden uit de Friese Wouden en die in 1939 het eerste deel recenseerde, tikte mij dadelijk venijnig op de vingers vanwege het emotionele citaat waarin sprake was van een 'überklug' geworden massa, die de oude zede en de oude poëzie de rug had toegekeerd en zich gewillig had overgegeven aan het vlakke schrale proza van het stadse leven.¹ Op zijn beurt oefende de recensent in het Algemeen Handelsblad weer kritiek uit op de terechtwijzende woorden van mijn landsman...²

Tenslotte nog iets over de vorm. Destijds heeft dr. P. J. Meertens in een bespreking van mijn boek (en trouwens ook in een persoonlijk gesprek) kritiek geleverd op de 'korthed' van menige sage, waarin hij een beknopte weergave van een langer verhaal meende te moeten zien. Of zijn bekendheid met sagen destijds vooral in verband moet worden gebracht met de meer bewerkte bundels van auteurs als G. van de Wall Perné en Jozef Cohen, S. Franke en Jac. Gazenbeek weet ik niet, maar van inkorten was beslist geen sprake. Men kon destijds weliswaar niet over bandopnemers beschikken, maar ik probeerde wel zoveel mogelijk letterlijk de sagen te noteren, waarbij het langzame spreektempo van de meeste zegslieden mij dat niet al te moeilijk maakte. Van bewerken was geen sprake: de sagen waren en zijn nu eenmaal vaak niet langer. Ik werd dan in de regel ook niet getroffen door de lengte, de naïeve schoonheid, de opmerkelijke opbouw die anderen meenden te bespeuren, maar vooral door de vaak bijzonder suggestieve pointe, met name in die korte mondelinge verhalen die een demonisch karakter droegen. En nog steeds vind ik dat bij sagen een horror-element dat mij buitengemeen treft en boeit.

Achter de Hoven 285
Leeuwarden

S. J. van der Molen

¹'De folklorist mag zich de blik voor sociale feiten zeer zeker niet laten vertroebelen door zijn geestdrift voor de poëzie van het volksleven in vroeger eeuwen – die overigens pas poëzie wordt voor ons door de afstand – en zich niet laten misleiden door stemmingen, die maar één schrede verder behoeven om in 'völkische' om te slaan' (De Gids, juni 1939)

²'Dat de communistische schrijver Theun de Vries in dit nummer, een Friesch, folkloristisch boek besprekend, zijn marxistische levensbeschouwing niet onder stoelen of banken steekt, is begrijpelijk', waarop – gezien een bijdrage van een geheel ander karakter (volgens het Handelsblad) – de vraag volgt waar de Gids-redactie 'eigenlijk heen wil' (Algemeen Handelsblad 22-6-1939).